

Jubilea

663.1/5(492) (06.095)

Het tachtigjarig bestaan der Nederlandse Gist- en Spiritusfabriek te Delft.

Een schitterend voorbeeld van wat particulier initiatief vermag.

De verschijning van het verslag van het 80ste boekjaar (1949) der N.V. Nederlandse Gist- en Spiritusfabriek Delft is een welkome aanleiding hier iets mede te delen over het ontstaan en de ontwikkeling dezer belangrijke industrie, waarvan de acte van oprichting op 13 Augustus 1869 werd verleden.

De oprichting was te danken aan het initiatief van de eerste aan de Polytechnische School te Delft¹⁾ afgestudeerde technoloog *Jacobus Cornelis van Marken* (geboren 30 Juli 1845). Een gesprek met de president-commissaris der Brood- en Meelfabriek te 's-Gravenhage over een nieuwe werkwijze ter bereiding van bakkersgist, afkomstig van de Wener bierbrouwer *A. I. Mautner*, de „Wener methode”, was voor *Van Marken* aanleiding dit procédé ter plaatse te gaan bestuderen. Reeds in December 1868 verscheen een prospectus, waarin voor de oprichting ener Nederlandse Gist- en Spiritusfabriek een kapitaal van f 150.000.— werd gevraagd; op 13 Maart 1869 stelde een vergadering van deelhebbers de statuten vast en op 20 April 1870 kwam de fabriek in werking. Over haar welbekend succes leze men het bovenvermelde jaarverslag 1949. Het vermeldt terecht, dat *Van Marken* in 1882 *het geluk had* zijn neef *François Gerard Waller* (geboren 19 April 1860) aan de fabriek te verbinden. De zeer waardeerende biografie „Dr. F. G. Waller, 1860—1935. Erelid”, geschreven door een der huidige directeuren, *Ir. W. H. van Leeuwen*,²⁾ toont duidelijk hoe belangrijk voor de fabriek de uitnodiging is geweest, die *Van Marken* in de zomer van 1879 tot *Waller* aan het einde van diens eerste studie-

jaar aan de P.S. richtte, om in de aangeboden vacantie in het laboratorium der fabriek te komen werken.

Dit *tijdelijk* werken werd *blijvend* werken, waarbij *Waller* als woon- en studeervertrek een kamertje boven het laboratorium diende, uitgezonderd drie maanden vóór het eindexamen.

Op 27 Juni 1882 wordt *Waller* technoloog; de volgende dag ontvangt hij zijn officiële aanstelling als chef van fabricatie, hetgeen hij in werkelijkheid reeds lang was. In 1884 wordt hij onderdirecteur, in 1885 mededirecteur, in 1907 president-directeur, nadat *Van Marken* op 8 Januari 1906 overleden was en *E. G. Verkade* tot directeur was benoemd.³⁾ In 1925 treedt *Waller* uit de directie; hij wordt gedelegeerd commissaris en blijft dit tot zijn overlijden (10 Mei 1935). De vorige dag was, naast *Ir. W. H. van Leeuwen* (president) en *H. F. Waller*, ook een tweede zoon *Ir. F. G. Waller Jr.* tot directeur benoemd.

Wat *Waller* voor de fabriek te Delft, voor die te Brugge en voor andere bedrijven is geweest, blijkt duidelijk uit *Ir. van Leeuwen's* artikel, dat bovendien een helder beeld geeft van *Waller's* grote werkkraft en algemene belangstelling, zich uitend in talrijke functies, door hem op voortreffelijke wijze bekleed.⁴⁾

Van de hem verleende eerbewijzen noem ik slechts de volgende: In 1912 benoemt onze Vereniging hem tot haar erelid, in 1914 verleent de Universiteit te Groningen hem het doctoraat in de scheikunde honoris causa (tegelijktijd met *Arrhenius*, *van Laar* en *Svedberg*), in 1922 wordt hij erelid van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, in 1925 kent de Technische Hogeschool te Delft hem het doctoraat in de technische wetenschap honoris causa toe.

Tot de belangrijke mededelingen, in het jaarverslag 1949 vermeld over de eerste 25 jaren, behoort de toepassing van de bereiding van „luchtgist” volgens een werkwijze van de Deen *E. Bruun*. Na drie jaren hard werken werd een bruikbaar product verkregen waarvoor

een nieuwe fabriek werd gebouwd. Inmiddels steeg het kapitaal tot f 500.000 en verscheen de eerste Amsterdamse beursnotering.

In de periode 1895 tot 1914 werden enige bedrijven overgenomen, kwam de fabriek in België tot stand en ook een nieuwe uitbreiding van het kapitaal tot vier miljoen gulden.

Dan komen de moeilijkheden, die een gevolg waren van de eerste wereldoorlog. Het verslag beschrijft de maatregelen in verband daarmee genomen en behandelt dan de periode 1920 tot 1940.

In 1920 traden *P. van der Haert* te Brugge en *Ir W. H. van Leeuwen* te Delft als mede-directeuren op. Laatstgenoemde werd na het aftreden van *Dr. Waller* in 1925 president-directeur; op 4 Mei 1926 volgt de benoeming van *Waller's* oudste zoon, *H. F. Waller*, tot directeur. In genoemde periode valt ook een vernieuwing van de fabriek te Brugge en een modernisering van het bedrijf te Delft; de capaciteit der beide fabrieken wordt verdubbeld en de installaties worden aangepast aan de vooruitgang der gistingstechniek sedert 1920, waarbij in het bijzonder de gistingsmethode van de Deen *Sören Sak* vermeld dient te worden. Het exportbedrijf wordt verplaatst naar Schiedam, de verkoopsorganisatie in Engeland versterkt, het aandelenkapitaal verhoogd met 50 %.

In de jaren tussen 1920 en 1930 volgt de overneming van enige bedrijven hier te lande en komen nieuwe vestigingen in het buitenland tot stand. De nu volgende depressie tussen 1930 en 1940 wordt goed doorstaan. Een nieuwe afdeling ontstaat in 1932, n.l. die der „oplosmiddelen” voor de moderne lak- en verfindustrie. Langs gistingstechnische weg bereidt de fabriek butanol en aceton. Gedroogde gist komt onder de naam „Engedura” ter beschikking voor export naar gebieden waar de bakkerij niet over verse gist beschikt.

Voor de narcose-aether komt een fabricatiemethode in bedrijf die aan dit product een onbeperkte houdbaarheid verleent.

Toen kwam de tweede wereldoorlog; de grondstofenvoorziening bleef echter gewaarborgd. Bovendien konden enige buiten de normale fabricatie liggende producten worden bereid, o.a. vitamine-C. Ook vindt door de noodzakelijk geworden herkapitalisatie een verdubbeling van het kapitaal plaats.

Na de bevrijding kon de productie reeds spoedig tot vrijwel de normale worden opgevoerd. Een nieuw product verschijnt, n.l. de penicilline. Reeds voor het einde der bezettingsperiode had de met spuurwerk belaste staf, uitgaande van uit 1928 daterende publicaties van *Fleming* (thans *Sir Alexander*) een stof bereid, die in eigenschappen overeen bleek te komen met monsters penicilline per „airdropping” verkregen. In Juli 1946 kwamen de eerste flesjes met het Nederlandse product aan de markt en thans voorziet Delft niet alleen in de Nederlandse behoefte, maar komen penicilline en depocilline ook voor export in aanmerking.

Afzonderlijke bladzijden zijn in het vervolg gewijd aan de vestigingen in België (de nederzetting in Brugge bestrijkt thans $\frac{2}{3}$ van de Belgische gistmarkt), aan de deelneming in de moutwijnindustrie (Schiedam), de onderhorige distilleerbedrijven, de vestiging in Duitsland (Monheim) en de Fabrica portuguesa de fermentos holandeses Lda. te Cruz Quebrada.

Het verslag eindigt met een overzicht van de *Sociale belangen*, die sedert de inwerkstelling der fabriek evenveel aandacht ondervonden als de overige belangen.

J. C. van Marken (30 Juli 1845—8 Januari 1906) was zijn tijd te ver vooruit om geheel begrepen te worden. In zijn laatste, in 1900 verschenen, geschrift „L'organisation sociale dans l'industrie” spreekt hij over zijn „illusions trompées”, maar leest men hetgeen in deze richting door hem, *Dr. Waller* en hun opvolgers in de directie is verricht, dan blijkt de N.G.S.F. ook in dit opzicht een schitterend voorbeeld van particulier initiatief te zijn.

In 1878 ontwierp *Van Marken* reeds een pensioenregeling. De kosten werden aanvankelijk uit de winst bestreden, maar van 1887 af op de onkostenrekening geboekt; tevens kwam toen een weduwenfonds tot stand.

In 1884 wijdde *Van Marken* het naar zijn echtgenote genoemde Agneta-park in, waarin een 70-tal woningen en een ontspanningslocaliteit waren gebouwd. Het werd na *Van Marken's* overlijden vergroot tot 8 ha. Thans vinden 217 gezinnen er hun woning. Een verdere uitbreiding wacht op een bouwvergunning.

In 1878 ontwierp *Van Marken* een reglement voor een personeelsvertegenwoordiging „de Kern”; door middel van deze vertegenwoordiging is steeds het contact met het sterk uitbreidende personeel onderhouden.

Van Marken stichtte het vermoedelijk eerste fabrieksorgaan „De Fabrieksode”, waarvan thans de 69ste jaargang verschijnt. Daarin schreef *Van Marken* in eenvoudige begrijpelijke taal de hoofdartikelen. Een in 1874 ingevoerd premiestelsel is in 1880 in de statuten vastgelegd: 10 % (sedert 1920 15 %) van de overwinst wordt jaarlijks in de vorm van „arbeidsdividend” uitgekeerd (pro rata der verdiende lonen en salarissen). In 1895 bestemde de directie bovendien nogmaals 5 % voor aanvulling der pensioenen.

In 1882 stelde *Van Marken* 10 aandelen van f 1000.— beschikbaar ter afgifte van certificaten van f 10.— (tegen een koers van 120 %) aan leden van het personeel; 510 certificaten werden op deze wijze geplaatst. In 1910 ontving het personeel weder 200 aandelen, verdeeld in certificaten. Dit bezit is door vrijwillige inschrijving gegroeid tot 690 (na de herkapitalisatie 1380) aandelen. Het personeel deelt daardoor voor rond 30 % in de overwinst.

In 1892 kwam het gebouw „De Gemeenschap” tot stand (met les- en gymnastieklokalen) en sedert 1914 is er een gebouw met toneel- en biljartzalen en kegelbanen. Een 22-tal fabrieksverenigingen beschikt over voetbalterrein, tennisbanen en volkstuintjes.

In 1880 reeds richtte *Van Marken* een ziekenfonds op; in 1930 stichtte de directie een fonds „gezinszorg”. Een afzonderlijke afdeling beheert de gezamenlijke pensioen- en spaarkassenfondsen (op 1 Januari 1950 18 miljoen gulden bedragende). Ook te Brugge bestaan soortgelijke instellingen.

Vermeld zij nog, dat het verslag versierd is door portretten van *Van Marken*, *Dr. Waller*, *E. G. Verkade* en *P. van de Haert* en door een 34-tal reproducties van een luchtfoto (1949) en foto's van gebouwen, installaties, enz.

W. P. Jorissen.

¹⁾ De P.S. was op 2 Mei 1863 tot stand gekomen. Zij kwam in de plaats van de toenmalige opleiding voor ingenieurs te Delft, n.l. de „Koninklijke Akademie”, gesticht in 1843.

²⁾ Chem. Weekblad 32, 514—517 (1935). Een korte levensschets gaf schr. dez. in 1925 in Chem. Weekblad 22, 241—242.

³⁾ Deze was directeur tot 1921.

⁴⁾ Zie ook *Waller's* publicaties in het Chem. Weekblad. I: Een vergeten uitvinder. Bijdrage tot de geschiedenis der gistfabricage; Chem. Weekblad 10, 635—644 (1913). Bedoelde uitvinder was de Deen *Eusebius Bruun*, de grondlegger van

de luchtgistfabricatie, zoals *Waller* in zijn belangwekkende en ook thans nog lezenswaardige publicatie aantoonde.

II: Omzetting van energie. Ibid. 18, 2—3 (1921).

III: Rede gehouden in de eerste vergadering van het Verbond van Nederlandsche Werkgevers op 21 Januari 1926. Chem. Weekblad 23, 320—325 (1926).

IV: Rede uitgesproken op de algemene vergadering van het Verbond van Nederlandsche Werkgevers, gehouden op 30 September 1927 te Rotterdam. Chem. Weekblad 24, 564—569 (1927).

V: De Nederlandsche Chemische Vereniging en de industrie. Chem. Weekblad 25, 336 (1928).